

HADÎD SÛRESİ: İSMİ VE SÛREDEKİ “DEMİRİN İNZÂLÎ” KAVRAMI

Muhammet Ali DURAN*

Öz

Aslında bütün kitaplar bir kitabın anlaşılması için yazılır. O kitap, Allah'ın kitabı Kur'ân'dır. Hadîd sûresi 25. âyeti üzerinde yaptığımız bu çalışma da bu amaca hizmet etmek üzere yapılmıştır. Makalemizde önce sûrenin “Hadîd” olarak isimlendirilmesinin çağrıştırdıklarını ele alacak, ardından da “demirin indirilmesi” ifadesini farklı bir açıdan incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hadîd Sûresi, Demir, Fayda, İndirmek, Demirin İndirilmesi

The Surah al-Hadid: Name of The Surah and The Concept “Revelation of Iron” in The Surah

Abstract

All the books are prepared and written in order to serve one purpose, interpretation of holy Quran which is revealed by Allah. This research that we performed on surah Hadid verse 25 of Quran is serving to the same purpose as well. In this article, we considered first what the name “Al-Hadid” associates. Then we searched the phrase “revelation of iron” in a different point of view.

Keywords: The Surah al-Hadid, Iron, Benefit, to bring down, Revelation of Iron

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden günümüze kadar pek çok çalışmanın kaynağı olduğu gibi bundan sonra da aynı kaynaklığını sürdürmeye devam edecektir. Değişen zaman, şartlar ve bilginin artışı Kur'ân'a farklı açılardan bakıp, yorumlamaya kapı aralayacaktır. Tefsir ilmi, bir taraftan yeni yorumlarla zenginleşirken, diğer taraftan da tefsir külliyyatı içinde zamana bağlı yorumlardan eskimiş olanlar ayıklanacak, eksik kalan hususlar tamamlanacak, böylece ilimler ve beşerî tecrübedeki ilerlemelerin de katkısıyla karşımıza iki şey çıkacaktır:

Birincisi: Kur'ân'ın aynı âyetlerle farklı zaman ve ilim seviyelerine, onların anlayışı çerçevesinde hitap edebilme yönüyle mucizeliğidir. Bu tarafını fark etmek, Kur'ân'a sanki yeni iniyormuş tazeliğiyle yönelme şevki doğuracak ve tefsirler de o ölçüde zenginleşecektir.

İkincisi: Kur'ân'ın değil, onu yorumlayan insanın ibnû'z-zaman olduğunu göstererek, Kur'ân'ın bütün zamanlarda tefsirinin devam etmesi gerektiğinin algılanmasıdır.

* SAU İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi (muhammetali-duran@hotmail.com)

Bu bakımdan araştırmamızda, bir maden türünü isim olarak alan Kur'ân'daki tek sûre olan Hadîd sûresinin bu dikkat çekici adı alması, bu ismin çağrıştırdıkları ve verdiği mesajlar üzerinde durulacaktır. Bu yapılrken demirin özellikleri ve tüm canlılar için ne denli faydalı ve gerekli bir element-madde olduğuna değinilecektir. Ayrıca sûrenin adını aldığı 25. âyette "hadîd/demir"den bahsedilirken "demirin inzâlî"nden söz edilmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de "demirin indirilmesi" hususu, geleneksel yorumların yanında yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmeye gayret edilecektir.

1. Sûre Hakkında Kısa Bilgi

Kur'ân'da yaklaşık 4,5 sayfalık bir alanı kapsayan, mushaftaki sıralamada 57. sûre olan Hadîd sûresi, Zilzâl sûresinden sonra¹ nâzil olmuştur ve 29 âyetten oluşmaktadır.² Hadîd sûresinin, Mekkî mi Medenî mi olduğu hususu en tartışmalı sûre olduğu ifade edilmiştir;³ zira sûre hem Mekkî hem Medenî âyetler ihtiva etmektedir.⁴ Bununla birlikte âlimlerin çoğunluğu sûreyi Medine'de inen sûreler arasında zikretmektedirler.⁵ Sûrenin tümüyle ilgili nüzûl sebebi olmayıp diğer bazı sûrelerde olduğu gibi çeşitli sebeplerle veya herhangi bir indiriliş sebebi olmaksızın doğrudan ve farklı zamanlarda nâzil olmuştur.

Sûre, Cenâb-ı Allah'ın büyüklüğünü, hak ve hakikat uğrunda fedakârlığın lüzumunu, dünyanın geçici zevklerinin insanı aldatmaması gerektiğini,

- 1 Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûnî'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Riyad: Mektebetü'l-ubeykân, 1418/1998, VI, 42.
- 2 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1427/2006, XX, 235; Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İstanbul: Eda Neşriyat, 1991, IV, 222.
- 3 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353.
- 4 Bk. Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (thk. Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422/2001, V, 256; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353-354; Emin Işık, "Hadîd sûresi", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 13; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2006, V, 233.
- 5 Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seri ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988, V, 121; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsîri'l-Mâverdî*, (Râcaa ve Ta'lîk: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdîrrahîm, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1992, V, 468; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 42; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 256; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, XX, 235; Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitabi'l-azîz*, (thk. Muhammed Ali el-Buhâr), Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmîyye, ts., I, 453; Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, VI, 107.

önceki peygamberlere inanmanın, onların davetini son ve mükemmel tarzda yenileyen Hz. Peygamber (s.a.s.)’e iman etmeyi de gerektirdiğini bildirir. Allah Teâlâ’nın bazı sıfatlarını zikrederek başlayan sûrede, iman ve infakın önemi üzerinde durulmakta, âhirette müminler münafıklardan ve kâfirlerden ayrılıp kurtuluşa ererlerken diğerlerinin içine düşeceği acı durum tasvir edilmektedir. Ayrıca dünya hayatının âhret inancından bağımsız olması halinde anlamını yitireceği, buna karşılık insanın iyi bir kul olabilmek için hıristiyan rahiplerinin yaptığı gibi dünyayı tamamen terk etmesi gerekmediği hususu işlenmektedir.⁶

Hadîd sûresi, tesbih ifadesiyle başladıkları için “Müsebbihât” diye anılan⁷ beş sûrenin ilkidir.⁸ Ayrıca sûre, sayısı açısından Kur’ân’ın ortasındaki sûredir, yani ilk yarısındaki son sûredir.⁹ Sûrenin fazileti hakkında İrbâd b. Sâriye’den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber yatıp uyumadan önce Müsebbihât’ı okur ve bunlarda bin âyetten daha faziletli bir âyetin bulunduğunu söylerdi.”¹⁰

2. Sûrenin İsmi

Konuya geçmeden önce kısaca Tefsir Usûlü açısından sûrelerin isimlendirilmesi üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. İsim, bir varlığı, eşyayı, kavramı veya bunların topluluğunu ifade eden kelime olarak tanımlandığı gibi varlık ve kavramları başka bir kelimenin yardımı gerekmeden ifade eden kelime çeşidi olarak da tarif edilir.¹¹ Bu bakımdan isimler, öncelikle varlıkların birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlarlar.¹² O halde herhangi bir şeye isim verme, isim sahibinin tanınması ve diğer bireylerden ayrılmasını ifade etmesi bakımından son derece önemli bir konudur. Öyleyse kendisine isim verilmeyen tanınmaz, ilkesinden hareketle bir şeyin tanınma-

6 Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 233.

7 Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân ed-Dârimî, *Sünenü’l-d-Dârimî*, (thk. Fevzâ Ahmed Zümerli, Hâlid es-Sebi’ el-Alemî), Karaçi: Kadîmî kütübhâne, ts, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 22, II, 549; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, (thk. Hasan Abdülmün’im Şelebî), Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1421/2001, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 21, VII, 261.

8 Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, XX, 235; Suat Yıldırım, *Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Baskı, 1996, s. 54; Işık, “Hadîd sûresi”, XV, 13; Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 234.

9 Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmî’l-Kur’ân*, (Ta’lik: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dârü’l-fikr, 1426/2005, I, 320.

10 Süleyman b. el-Eş’as Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli), Dimaşk: Dârü’r-risâleti’l-âlemiyye, 1430/2009, “Edeb”, 106; Tirmizî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 21, “Da’avât”, 22.

11 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005, s. 633-634.

12 Selman Başaran, “Hadislerin Işığında Sahabe İsimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1991, s. 77.

sı ve diğerlerinden ayrılması ancak isim verme ile mümkün olabilmektedir. Kur'ân sûrelerinin adlandırılması da bu kabildendir. Buna göre Kur'ân sûrelerinin isimlendirilmesinin başka hikmetleri olmakla birlikte sûrelere ilk etapta bir sûreyi diğerlerinden ayırmak için isim verildiği söylenebilir.

Kur'ân sûrelerinin her birinin belirli bir ismi vardır. Kur'ân'da ismi olmayan herhangi bir sûre bulunmamaktadır. Sûrelere hangi vesile ve hangi münasebet ile isim verildiği konusu, özellikle son dönemdeki bazı âlimlerin önem verdiği bir konudur ve bu husus ilim adamları nezdinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Zira isimlendirme, gözden kaçırılmayacak kadar büyük bir konudur. Normal bir yazıda bile yazıyı yansıtacak, muhtevayı kapsayacak bir başlık aranırken Allah'ın kelamı olmaları bakımından sûrelerde bu durum, daha bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Sûreleri birbirinden ayıran isimleri olmasaydı, Kur'ân-ı Kerim okuyucusunun Kur'ân'ı tanması ve tanımlaması oldukça zorlaşırdı. Kur'ân'ın karmaşık olmama ve kolaylığa dayalı belagatinde sûrelere isim verilmesinin yeri büyüktür. Şayet sûreler isimlerinden soyutlansa ve ayrı tutulsa, sûrelerin bilinmesi ve tarif edilmesi şüphesiz çok zor olurdu.¹³

İbn Âşûr (1394/1973)'un tesbitine göre sûrelere isim verilmesi, sûreleri incelemeyi, onları öğrenme ve tetkik etmeyi kolaylaştırmaktır.¹⁴ Tüm âlimler sûre isimlerini araştırmaya çok fazla ilgi göstermemişse de bu konuda araştırma yapılması gerektiğini savunan ilim adamları bulunmaktadır. Nitekim Suyûtî, her bir sûreye ait olan isimlerin iyice incelenmesi gerekir, demek suretiyle bu gerçeğe vurgu yapmaktadır.¹⁵

Konuya dönecek olursak, mushaftaki sıralamada 57. sûre olan bu sûrenin bilinen tek ismi "Hadîd" olup bu isminin dışında başka bir adı bilinmemektedir.¹⁶ Sûre ilk dönemlerden itibaren hemen hemen bütün kaynaklarda Hadîd sûresi olarak anılmaktadır. Nitekim ulaşabildiğimiz mushafların tümünde,¹⁷ hadis kitaplarında, tefsirlerde ve ulûmü'l-Kur'ân'a dair yazılmış

13 Seyf b. Râşid el-Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye delâlât ve işârât*, y.y.: ys. 1423/2002, s. 52-53.

14 Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye, 1984, I, 90; Câbirî, *Esmâü's-süveri'l-Kur'âniyye*, s. 58.

15 Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2. bs., 1427/2006, I, 177.

16 Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *et-Tahbîr fi ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdülkadir Ferid), Riyad: Dârü'l-ulûm, 1402/1982, I, 166-177.

17 Araştırma yapılan yazma mushaflar için bk. Kur'ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, nr. 00020; h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, nr. 00013; h. 674, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 06404; h. 688, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 00005; h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 04851; h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa, nr. 00001; h. 820, Muhammed b. Muhammed, Süleymaniye Kütüphanesi,

çeşitli kaynaklarda sûrenin adı Hadîd sûresi olarak kaydedilmiştir. Buna göre sûre Buhârî (256/870)¹⁸ ve Tirmizî (279/892)¹⁹ gibi sahih hadis kaynakları ile Hâkim (405/1014)'in *el-Müstedrek* adlı eserinde²⁰ Hadîd sûresi olarak kaydedildiği gibi Zeccâc (337/949),²¹ Kâdî Abdülcebâr (415/1025),²² Mâverdî (450/1058),²³ Tûsî (460/1067),²⁴ Zemahşerî (538/1144),²⁵ İbn Atıyye (541/1147),²⁶ Tabersî (548/1153),²⁷ Kurtubî (671/1273),²⁸ Bikâî (885/1480),²⁹ Şevkânî (1250/1834),³⁰ İbn Âşûr,³¹ Ettafeyyiş lakaplı Adevî (1332/1914)³² ve Tabâtabâî (1402/1981)³³ gibi müfessirlerin tefsirlerinde, ayrıca İbnü'l-Cevzî

Nuri Arlasez, nr. 00237; h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 00002; h. 914, Deriş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 00001; h. 959, İbrahim b. Deriş el-Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, nr. 00002; h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveyni, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00133; h. 1070, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00131; h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari, nr. 00002; h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 02905; h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00096; h. 1186, Süleymaniye Kütüphanesi, Muğla Molla Mustafa Efendi, nr. 00004; h. 1234, Muhammed Ali Nuri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00257; h. 1264, İbrahim Hüdayi, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00132; h. 1284, Hafız Muhammed Sabit, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 00798; h. 1312, el-Hac Ali b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 01536, h. 1337, Mehmed Şevki Safranbolevi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 04955.

- 18 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Bulak: el-Matbaatü'l-kübra'l-Emîriyye, 1311/1893, "Tefsîr", 57, VI, 146.
- 19 Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1416/1996, "Tefsîru'l-Kur'an", 57, V, 326.
- 20 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1422/2002, II, 520.
- 21 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, V, 121.
- 22 Ebü'l-Hasen Kâdî Abdülcebâr el-Hemedânî, *Tenzihü'l-Kur'an ani'l-matâ'in*, Beyrut: Dârü'n-nehdati'l-hadîse, ts., s. 415.
- 23 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 468.
- 24 Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an*, (thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî), Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts., IX, 517.
- 25 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 42.
- 26 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, V, 256.
- 27 Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'l-İlâm li'l-matbû'a, 1415/1995, IX, 381.
- 28 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 235.
- 29 Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Kahire: Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, ts., XIX, 250.
- 30 Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), y.y.: Dârü'l-vefâ, 1994, V, 219.
- 31 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353.
- 32 Muhammed b. Yûsuf el-Adevî, *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd*, Maskat: Vizaretü't-türâsi'l-kavmi ve's-sekâfe, 1401/1980-1411/1991, XIV, 131.
- 33 Muhammed Hüseyin b. Muhammed et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'an*, Kum: Müessesetü'l-matbûatî'l-İsmâiliyye, 2. bs., 1394/1974, IX, 142.

(597/1201),³⁴ Sehâvî (643/1245)³⁵ ve Muhammed Muhaysin³⁶ gibi ilim adamlarının Kur'ân ile ilgili yazdıkları eserlerinde de Hadîd sûresi olarak kayıtlıdır. İbn Cerîr et-Taberî (310/923) ise tefsirinde sûreyi, sûrenin başında “es-sûretü'lletî yüzkerü fîha'l-Hadîd/İçinde Hadîd'in zikredildiği sûre” şeklinde kaydetse³⁷ de sûrenin bitiminde izafetli olarak “Sûretü'l-hadîd/Hadîd sûresi” olarak zikretmiştir.³⁸

Görüldüğü üzere tarihî seyir içinde farklı branşlara ait İslâmî eserlerde ve farklı mezheplere ait oluşan tefsir külliyatında sûrenin isminin kullanımında herhangi bir farklılık ve değişiklik bulunmamaktadır.

İbn Âşûr'un tesbitine göre sûre, sahâbe döneminden beri Hadîd sûresi olarak anılmaktadır.³⁹ Nitekim Beyhâkî sûrenin “Hadîd” olarak adlandırıldığını gösteren bir hadis rivayet etmiştir.⁴⁰

3. Hayatî Bir Madde Olarak Demir

Sûre adını, 25. âyette geçen ve demir anlamına gelen “Hadîd” kelimesinden almıştır.⁴¹ Hadîd kelimesi, bir tanesi bu sûrede olmak üzere Kur'ân'da toplam altı kez geçmektedir.⁴² Hadîd lafzı sûrede şöyle geçmektedir:

“لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ يُرْسِلُ الرُّسُلَ بِأَلْسِنَةٍ أَعْجَبُ يَوْمَئِذٍ يَكْفُرُونَ / Şu kesindir ki Biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, resullerle beraber kitap ve adalet terazisi indirdik. Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda bulunan demiri de, kullanmaları ve Allah'ı görmedikleri halde O'nun dinini ve peygamberlerini, kimlerin bu kuvvet ile destekleyeceğini bilip ortaya çıkarmak için, büyük bir nimet olarak indirdik. Unutmayın ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak galiptir (kimse- nin desteğine ihtiyacı yoktur).”⁴³

34 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddin İtr), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408/1987, s. 313.

35 Alemüddin Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mekke: Mektebetü't-türâs, 1408/1987, I, 37.

36 Muhammed Sâlim Muhaysin, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Mektebetü'l-külliyâtü'l-Ezheriyye, 1400/1980, s. 85.

37 Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Dâru hicr, 1422/2001, XXII, 384.

38 Bk. Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, XXII, 445.

39 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353.

40 Ebü Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Câmî' li-şu'abi'l-îmân*, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003, IV, 117-118.

41 Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, I, 453; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 353; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 107.

42 Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dârü'l-hadîs, 1364/1945, s. 195.

43 el-Hadîd 57/25.

Kur’ân’da ismini bir madenden alan tek sûre, Hadîd sûresidir. Sûrede “hadîd” ifadesi geçtiği ve demirin önemine ve faydalarına işaret edildiği için sûreye bu adın verildiği ifade edilmiştir.⁴⁴ Buna göre demirin önem ve ehemmiyetinden dolayı Kur’ân’daki bir sûre, Hadîd/demir olarak adlandırılmıştır. Tâhir b. Âşûr’a göre bu sûrede geçen hadîd kelimesinden kastedilen, dini kuvvetlendirme ve düşmanlara karşı savunma gibi faydaları sağlamak için insanlara ilham edilen, kendisinden kılıç, zırh ve miğfer yapılan demirdir.⁴⁵

Sûrenin ana fikrinin, sûrenin adını aldığı 25. âyette geçen üç unsurda, Kitâb-Mîzân-Hadîd’de billurlaştığı vurgulanmaktadır. Kitâb vahyi, mîzân adaleti, hadîd de gücü temsil etmektedir.⁴⁶ Diğer bir bakışa göre sûrenin bu âyetinde bir arada zikredilen üç kavramdan kitabın teşrîf kuvvetini, mîzânın yargı kuvvetini, demirin ise icra kuvvetini temsil ettiğine işaret edilmektedir. Çünkü gökten inen teşrîf’in uygulanması için ancak adaletle hükmeden bir yargıca ihtiyaç vardır. Zira hak, ancak kuvvet ile yürüyebilir ve insanların adaleti ayakta tutmaları için kuvvet gereklidir.⁴⁷ Bu bakımdan sûrenin öneminin, maddî güce işaret eden Hadîd isminden geldiği söylenebilir.⁴⁸

Bu âyette, insanların adaleti yaşatabilmeleri için Hz. Allah’ın peygamberlerle kitaplar gönderdiği belirtilir. Ayrıca hem güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilir.⁴⁹ Bu bakımdan mezkûr âyeti ele alan müfessirler, öncelikle demirin faydaları üzerinde durmuş ve bu konuya yoğunlaşmışlardır. Çünkü Cenâb-ı Allah, insana doğru ile yanlış arasında ayırım yapma yeteneği vermesinin (ki bütün ilâhî vahiylerin nihaî amacı budur) yanı sıra, onu yeryüzündeki doğal kaynakları kendi yararına kullanma yeteneği ile de donatmıştır. Bu yeteneğin en göze çarpan sembolü, insanın bütün canlı varlıklar arasında yalnız kendisine özgü olan araç yapma becerisidir ve her türlü araç yapımının -ve doğrusu, bütün beşerî teknolojilerin- başta gelen maddesi demirdir. Ayrıca demir, yeryüzünde bolca bulunan ve hem yapıcı hem de yıkıcı amaçlar için kullanılabilen tek metaldir.⁵⁰

44 Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts, VIII, 3619; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîde ve’ş-şer’â ve’l-minhac*, Beyrut: Dârü’l-fikri’l-mü’âsir, 1411/1991, XXVII, 287.

45 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 353.

46 Mustafa İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 12. Baskı, 2011, s. 385.

47 Muhammed Mahmud Hicâzî, *et-Tefsîru’l-vâzih*, Zekâzîk: Darü’t-tefsîr li’t-tab’ ve’n-neşr, 10. Baskı, 1412/1992, III, 623.

48 Câbirî, *Esmâü’s-süverî’l-Kur’ânîyye*, s. 391.

49 Işık, “Hadîd sûresi”, XV, 14.

50 Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 6. Baskı, 1425/2004, s. 1117.

Âyetin üslûbundan, Allah'ın dinine ve peygamberlerine yardım eden, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu gayelerini gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Medeniyetin ve sanayinin en temel madeni demirdir. Bu maden, barış ve savaş durumunda kuvvetin esası ve sembolüdür. Âyette hem buna hem de hakikati yayıp onu savunmanın maddî kuvveti gerektirdiğine dikkat çekilmektedir. Allah Teâlâ beyyinâtı (hak dinin delillerini), kitap ve mizanı (hakla bâtil arasındaki ölçüyü, adalet terazisini) göndererek insanları mutlu kılmak istemiştir. Allah'ın hak dini üstün kılmak için, elbette insanların kudretlerine ihtiyacı yoktur. Fakat müminler, dünya ve âhiret mutluluğunun vesilesi olan İslâm'ı anlatmak için çalışıp emek sarf etmezlerse, mükâfatı nasıl hak edeceklerdir?⁵²

Görüldüğü gibi âyette, peygamberlerin misyonlarının açıklanmasından hemen sonra demirin indirilmesi zikredilmiş ve “*Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda vardır*”⁵³ denilmiştir. Bu ifade ile siyasî ve askerî kuvvete işaret edilerek, peygamberlerin sadece, “adaleti tebliğ” ile görevlendirilmedikleri ve bunun yanı sıra adaleti fiilen uygulamaya geçirmekle de yükümlü oldukları kastedilmektedir. Böylece gücü elde ederek, adalet üzere kurdukları nizamı yıkmak isteyenlere fırsat vermemelidir.⁵⁴ Demir, siyasî otoriteyi, teknoloji gücünü ve askerî gücü temsil etmektedir. Adaleti hâkim kılmakta zorluk çekilirse, hatta imkânsız hale gelirse, o zaman zor kullanılacak, gerektiğinde silaha, yani uluslararası savaşa başvurulacaktır. Bir toplum çıkıp dünya insanlığının rahatını bozuyor, adaletin dengesini sarsıyor ve de durdurulamıyorsa, silaha başvurulacağına işaret edilmektedir.⁵⁵

Konuyu biraz daha açacak olursak, adalet ancak idare ve otorite ile sağlanır. Otoriteyi tesis etmek için vasıtalara ihtiyaç vardır. Vasıta ve aletler de demire muhtaçtır.⁵⁶ Esasında bugün insanlığın kurduğu medeniyet, demir ve çeliğe dayanmaktadır.⁵⁷ Hz. Peygamber zamanında demirden kılıç, mızrak, zırh gibi silahlar yapılırdı. Şimdi tank, uçaksavar, makineli tüfek gibi pek çok ağır silah yapıldığı gibi tren, otomobil, uçak, gemi ve deniz araçları hep demirden yapılmakta, modern apartmanlar, gökdelenler de demir saye-

51 Işık, “Hadîd sûresi”, XV, 14.

52 Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Işık Yayınları, 2002, s. 536.

53 el-Hadîd 57/25.

54 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 128.

55 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: İşaret/Bayraklı Yayınları, 2001-2007, XIX, 64-65.

56 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî, İstanbul: Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, 2002, VIII, 506.

57 Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, Kahire: Dârü's-şürûk, 32. bs., 1423/2003, XXVII, 3495.

sinde göklere tırmanmaktadır.⁵⁸ Pek çok müfessir gibi Elmalılı Hamdi Yazır (1361/1942) da âyette işaret edildiği üzere demirin faydalarına değinmiş ve konuyu örneklendirerek özetle şöyle değerlendirmiştir: İğneden ipliğe hiçbir sanat yoktur ki, onda demirin hizmet ve faydası bulunmasın. Demir bütün sanayinin belkemiğidir. Mezarlar onunla kazılır, şehirler onunla yapılır, yiyecek ve giyecekler de demir sayesinde meydana gelmektedir. Denilebilir ki, altın bulunmasaydı, dünya için büyük bir eksiklik olmazdı; fakat demir bulunmasaydı, neredeyse bütün dünya işleri bozulurdu. Günümüzde maki-necilikle demir sanayinin ulaştığı seviye, hemen hemen her şeyi kuşatmıştır. Böylece hem gücü artırmış hem faydaları çoğaltmıştır. Öte yandan demir ihtiyacının günden güne şiddetini artırdığı da gözlenmektedir.⁵⁹

Dirayet tefsir ekolünün önemli temsilcilerinden olan Fahreddin er-Râzî (606/1209) ise bu konuya farklı bir yönden ele almış ve Cenâb-ı Allah'ın eşsiz hikmetinden ötürü çok ihtiyaç duyulan nesnelere bol ve ulaşılır yaptığını ifade etmiştir. Ona göre demirin insanlar için çok faydalı olması ve insanların demire olan ihtiyaçlarının, altına olan ihtiyaçlarından daha fazla olmasından dolayı Allah Teâlâ, demiri altından çok ve kolay bulunur bir surette yaratmış ve keşfini altından önce nasip etmiştir. Buna karşılık altını, ihtiyacın azlığı sebebiyle az ve nadir yaratmış, ayrıca zor bulunacak bir şekilde yerin derinliklerine atmıştır. Zira Cenâb-ı Hakk'nun hikmetinin ve kullarına olan rahmetinin işaretlerinden biri de çok ihtiyaç duyulan şeyleri tabiatta daha fazla ve kolay bulunabilecek bir tarzda yaratmış olmasıdır. Nitekim insanın hayatta en çok havaya ihtiyacı vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ onu en fazla ve kolaylıkla elde edilebilecek bir şekilde yaratmıştır. Öyle ki insan hiç bir zorluk çekmeksizin onu tabii olarak teneffüs eder. Suyu ihtiyaç, havadan az olduğu için onu bulmak havaya göre biraz daha zor, yiyeceğe ihtiyaç, sudan da az olduğu için onu bulmak da suyu bulmaktan daha güçtür. Bulunması en zor olana ihtiyaç daha az olur. Bütün bunlardan anladığımız, tabii olarak bir şeye ihtiyaç ne kadar çok ise, o da o nispette çok yaratılmıştır.⁶⁰

Sonuç olarak söylenebilir ki, kimyasal element olarak birçok bileşiği bulunan ve değişik endüstri kollarında önemli işlevleri olan demir, metaller arasında da kullanımı en yaygın ve en ucuz olanıdır. Bir bütün olarak yerküreyi meydana getiren elementler arasında yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırayı tutan demirin güneşte ve başka yıldızlarda da bolca bulunduğu tesbit edilmiştir. Teknolojinin gelişmesinde demirin tuttuğu yeri özellikle modern

58 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, y.y.: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, IX, 278-279.

59 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim dağıtım, ts., VII, 436-437.

60 Râzî, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî: et-Tefsîru'l-kebîr Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1401/1981, XXIX, 243-244.

çağın insanı günlük hayatının hemen her adımında yaşar. Hayatı kolaylaştıran pek çok ürün demire dayalı olduğu gibi gerek haksız saldırılarda gerekse varlığını koruma amacıyla bunlara karşı koymada gerek yıkmada gerekse yapmada demir, insanın asırlardan beri vazgeçemediği unsur olagelmıştır. Kısacası demir, kontrollü kullanımı insanlık için büyük yararlar, kontrolsüz kullanımı ise büyük tehlikeler taşıyan bir madde olduğu gibi bu özellikleri taşıyan başka nesnelere ve imkânları da temsil eden bir örnektir. Pek çok mineralde de bulunan demir insan vücudu bakımından özel bir önemi haizdir. İnsan vücudunda demir eksikliğinin yol açtığı kansızlık, en sık rastlanan kansızlık tipidir. Demirin özellikleri ve insan hayatındaki önemiyle ilgili bu ve benzeri bilgiler ışığında âyetin “*Onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır*” diye tercüme edilen kısmı, daha iyi anlaşılabilir. ⁶¹

Bu açıdan Muhammed Esed (1992)’e göre sûrenin 25. âyetinde “demir”in anılması ve bu kelimenin çağrışımları Hz. Peygamber’in çağdaşlarını ve izleyicilerini öylesine etkilemiştir ki bu sûre -diğer bazı sûrelerde olduğu gibi- “içinde demirin geçtiği sûre” olarak anılmaya başlamıştır. ⁶²

Bundan on dört asır önce, demirin bütün faydalarının bilinmediği bir zamanda nâzil olan bu âyet, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in bu sözleri kendi kafasından uydurmadığına ve her şeyi bilen Cenâb-ı Allah katından gönderilmiş gerçek bir vahiy olduğuna da delil teşkil etmektedir. ⁶³ Öte yandan “Hadîd” isimli bir sûrenin, müminlerin muhalefette (Mekke’de) değil de iktidarda olduğu bir zaman diliminde (Medine’de) inmiş olması ⁶⁴ da verdiği mesajlar açısından son derece anlamlıdır. Sûreye “demir” anlamına gelen Hadîd isminin verilmesinin daha pek çok çağrışımı bulunabilir.

4. “Demirin İndirilmesi”nin Yeni Bir Bakış Açısıyla Yorumu

Demirin ne kadar hayati bir madde olduğu herkesçe malumdur. Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli husus şudur: Hayatımızın her alanında değişik şekilleriyle karşımıza çıkan demirin gezegenimizde takip ettiği süreçler nelerdir? Demir, yeryüzünde nasıl meydana gelmiştir?

Hadîd kelimesi Kur’ân’da başka sûrelerde geçse de “enzele” fiili ile birlikte sadece Hadîd sûresinde zikredilmektedir. Yani diğer sûrelerde demir kelimesi yalnız olarak geçerken “demirin indirilmesi” ifadesi Kur’ân’da sadece bu sûrede anılmaktadır. Sözlükte “yukarıdan aşağıya indirmek, ge-

61 Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 252.

62 Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 1109.

63 Hicâzî, *et-Tefsîru’l-vâzih*, III, 623.

64 İslamoğlu, *Kur’an Sûrelerinin Kimliği*, s. 381.

tirmek, konaklatmak”⁶⁵ mânasında masdar olan nüzûl ve inzâl kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok Allah Teâlâ’nın nimet ve azabını indirmesi anlamında kullanılır. İndirilen şey ya bizzat nimetin kendisi veya nimetin sebebi ve ona götürecektir şeyler⁶⁶ olabilir.⁶⁷ Enzele ve nezzele fiili Kur’ân’da yaklaşık üç yüz yerde geçmektedir ve bu âyetlerde su, Tevrat, İncil, Kur’ân, delil, huzur ve emniyet, Allah’ın ordusu, rızık, melek, azap, elbise, kudret helvası, bildircin, sûre, âyetler ve demirin indirildiği anlatılmaktadır.⁶⁸

Hadîd sûresinde geçen “enzelnâ el-hadîd” ifadesi gerçek anlamda “demiri indirdik” şeklinde anlamlandırılabilir gibi mecâzî olarak da “demiri yarattık, var ettik” şeklinde mânalandırılabilir. Zira tenzîl kavramının anlam alanı içerisinde “yaratma” olduğu gibi “indirme” de bulunmaktadır.⁶⁹ Bu bakımdan demirin gökten indirilip indirilmediğini ortaya koymak için bu âyette geçen “enzele” fiilinin ne anlama geldiği üzerinde durulması ve müfessirlerin bu ifadeyi nasıl yorumladığı, önem arz etmektedir.

Müfessirler, Hz. Allah’ın demiri indirmesi hakkında çeşitli görüşler serdetmişlerdir. Mâverdî demirin indirilmesiyle ilgili iki görüş zikretmiştir: Birinci görüşe göre demir Hz. Âdem’le birlikte indirilmiştir. İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Âdem ile beraber üç şey inmiştir: Hacer-i esved, Hz. Musa’nın âsâsı, bir de demirdir ki o demir, örs, kerpeten ve çekiçtir. İkinci görüşe göre ise demir, gökyüzünden indirilmiş değil, yerden var olan bir maddedir. Demirin gökten indirilmediği görüşüne göre enzelne’l-hadîd ifadesi ile şu iki anlamdan biri kastedilmiş olabilir: Birincisine göre enzelnâ, “açığa, ortaya çıkardık” demektir. İkincisine göre ise demir, gökyüzünden indirilmiş sudan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki demir gökyüzünden inen su ile birlikte toprağa karışmakta ve yeryüzünde katılarak meydana gelmektedir.⁷⁰

Zemahşerî, demirin dünyaya Hz. Âdem ile birlikte indirildiği ve enzelnâ fiilinin -Hasan Basrî’den naklen- “yarattık” demek olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

65 Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Mu’cemü müfredâtî elfâzî’l-Kur’ân*, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1418/1997, s. 543; Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), Kahire: Darü’l-maârif, ts, IL, 4399-4400.

66 el-A’râf 7/27; el-Hadîd 57/25.

67 Râgıb el-İsfahânî, *Mu’cemü müfredâtî elfâzî’l-Kur’ân*, s. 543

68 Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfrehes*, s. 695-697.

69 Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kâmûsü’l-Kur’ân Islâhu’l-vüücûh ve’n-nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (thk. Abdülazîz Seyyidü’l-Ehl), Beyrut: Dârü’l-ilm li’l-melâyîn, 4. Baskı, 1983, s. 453-454.

70 Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, V, 483.

71 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 51-52.

Râzî, demirin indirilmesi ile ilgili iki görüş olduğunu söylemektedir: Birincisine göre demir, Allah tarafından -Hz. Âdem ile birlikte- gökyüzünden indirilmiştir. Rivayet edildiğine göre Hz. Allah gökyüzünden yeryüzüne bereket olarak dört nesne indirmiştir. Bunlar demir, ateş, su ve tuzdur.⁷² Başka bir rivayette ise Hz. Âdem cennetten dünyaya yanında örs, kerpeten, çekiç, bileyici ve iğne olmak üzere demirden yapılmış beş şey ile birlikte inmiştir.⁷³ İkinci görüşe göre indirmenin anlamı bir şeyi var etmek ve onu insanların kullanımı için hazır hale getirmektir.⁷⁴

İbnü'l-Cevzî de demirin indirilmesi ile ilgili iki görüşün bulunduğunu, birincisine göre demirin, Allah tarafından Hz. Âdem ile birlikte indirildiğini, ikinci görüşe göre ise indirmenin anlamının bir şeyi var etmek ve yaratmak olduğunu belirtmiştir.⁷⁵

Kurtubî ise enzelnâ lafzının “yarattık, var ettik” olarak anlamlandırıldığını, bunun güzel bir açıklama olduğunu ifade etmiş, böylece demirin semadan indirilmiş değil, yerden var olan bir madde olduğunu belirtmiştir.⁷⁶

Mevdûdî (1903-1979)'ye göre de demirin indirilmesi, demirin yaratılması anlamında kullanılmıştır. O, kâinattaki tüm varlıkların Hz. Allah tarafından yaratıldığına ve Kur'ân'da yaratma işleminin bazen “nâzil etti” şeklinde ifade edildiğine işaret etmektedir.⁷⁷

Bunların yanında âyette geçen “inzâl” kelimesi, Dâmegânî,⁷⁸ İbn Atıyye,⁷⁹ Nesefî,⁸⁰ Ebû Hayyân (745/1344),⁸¹ Ebüssuûd (982/1574),⁸² Şevkânî,⁸³ Kinnûcî (1307/1890)⁸⁴ ve Herevî⁸⁵ gibi âlimlerce Zümer sûresi 6. âyette geçtiği gibi

72 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIX, 243; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 268.

73 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIX, 242-243; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 268.

74 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIX, 242-243.

75 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbni'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Baskı, 1404/1984, VIII, 174.

76 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 269.

77 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 128.

78 Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, s. 453.

79 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, V, 269.

80 Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, IV, 229.

81 Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîrü'l-bahri'l-muhît*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1413/1993, VIII, 225.

82 Muhammed b. Muhammed İmâdî Ebüssuûd, *İrşadü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, ts., V, 282.

83 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 236.

84 Ebü't-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn el-Kinnûcî, *Fethu'l-beyân fi mekâsîdi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1412/1992, XIII, 421.

85 Muhammedü'l-Emîn b. Abdullah el-Uremmî el-Alevî el-Hererî, *Tefsîru hadâiki'r-raoh ve'r-reyhân fi ravâbi ulûmi'l-Kur'ân*, (İşrâf ve mürâcaa: Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin el-Mehdî), Beyrut: Dâru tavrî'n-necât, 1421/2001, XXVIII, 494.

“yarattı, var etti”; Râzî⁸⁶ ve Âlûsî (1270/1854)⁸⁷ tarafından -Kutrub (206/821)'dan naklen- “lütfetti, hazır hale getirdi” ve yine Kurtubî,⁸⁸ Şevkânî,⁸⁹ İbn Âşûr,⁹⁰ Hererî⁹¹ ve Karaman⁹² gibi müfessirlerce de “insana onu çıkarma ve kullanabilme yeteneğini ilham etti” şeklinde anlamlandırılmıştır.

İlmî/Bilimsel tefsir ekolünün en büyük temsilcilerinden biri, hatta modern dönemdeki kurucusu olarak kabul edilen Mısırlı düşünür Tantâvî Cevherî (1358/1940) ise söz konusu âyeti tefsir ederken demirin oluşumuyla ilgili çeşitli bilimsel izahlar yaptıktan sonra yağmurun indirilmesi gibi demirin de gökyüzünden indirildiğini beyan etmektedir. Ona göre insan ve hayvanlar yaratılmadan önce yeryüzü yavaş yavaş soğumaya başlamış, demir ve diğer madenler de o sırada sıvı ve gaz halinde bulunuyorlardı. Demir atmosferde bulutlar gibi yükselerek daha sonra çorak olan yerlere yağıyordu. Böylece demir, altın ve gümüş yıldan yıla yeryüzünün yarıklarına inerek yerleşmekteydi. O eski zamanlarda diğer tüm madenlerin ısıları da çok yüksekti. Bu madenler soğumaya başladığında, demir de aşamalı olarak soğumaya başlamıştı. Demir de bu şekilde sertleşip sıvı halden katı hale dönüşmüştür.⁹³

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi (1369/1949)'ye göre de demiri inzâl ettik demek, demir madenlerinin üretimine ve işlenmesine sebep olan nemi, soğukluğu ve sıcaklığı inzâl etmekle demiri insanların faydaları için icat ettik, demektir.⁹⁴

Hererî'ye göre de aslında demirin orijini, gökten inen sudur. Bu su, kaynağında katılaşmıştır. Bu bakımdan donmuş suyu eritmek için ısıya ihtiyaç olduğu gibi demiri kalıba sokmak için de ateşe ihtiyaç vardır.⁹⁵

Ayrıca Süleyman Gezer, bir makalede “Enzalnâ el-Hadîd” ifadesini ele almış ve “Kur’ân’da nüzûl kelimesi lütuf, bağış vb. anlamlarına gelmektedir. Demir de insanlara Allah tarafından verilen [yaratılan] önemli bir eşyadır.

86 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIX, 243.

87 Şihâbuddîn Mahmud el-Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'îl-mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts., XXVII, 188.

88 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, XX, 269.

89 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 236.

90 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 416-417.

91 Hererî, *Tefsîru hadâiki'r-rahv ve'r-reyhân*, XXVIII, 494.

92 Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 252.

93 Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı, 1351, XXIV, 100.

94 Konyalı Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'âniye (Kur'ân'dan Hayata Yansımalar)*, (Sadeleştirilen: Muhittin Akgül), İzmit: Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 473.

95 Hererî, *Tefsîru hadâiki'r-rahv ve'r-reyhân*, XXVIII, 494.

Ayrıca ilk muhataplar sekiz çift hayvanın verilmesinden bahseden âyeti nasıl anlıyorlardı; her halde gökten inen bir şey olarak algılamaları söz konusu değildi. Olsa olsa Allah tarafından kendilerine verilen bir bağış olarak algılamış olmaları söz konusu olabilir. Nihayetinde vahyin indirilmesinin de bu kelimeyle dile getirilmesi, vahyin insanlar için yol gösterici olması gibi nedenlerden dolayı yüksek bir makamdan verilen bir nimeti çağrıştırmaktadır. Nimetlerin insanlara verilmesi, Allah tarafından bakılırsa, yüksek bir makamdan mecazen indirildiği, insan yönünden bakıldığında ise bunların Allah tarafından bağışlanan birer lütuf olduğu şeklinde bir yoruma gidilebilir⁹⁶ sonucuna ulaşmıştır.

Bunların yanında demirin yeryüzüne nasıl indirildiği sorusuna, kâinatın yaratılışını izah çabalarından şu anda akla en yakın gözüken “Big Bang/Büyük Patlama” çerçevesinde bakarak da cevap aranabilir. Buna göre yaratılış esnasında muhtemelen dünyayla çarpıştırılmış demir yüklü bir gök cismi yoluyla demirin yer kabuğuna dercedilerek insanoğlunun kullanımına sunulduğu neticesine varılabilir. Bu görüşe göre Big Bang tozundan parçalar etrafa dağılırken demir yüklü bir gezegenle dünya çarpışır ve bu gök cismi adeta dünyanın bünyesine katılır.⁹⁷

Görüleceği üzere eserlerde demirin indirilmesi ele alınırken sanayide kullanılan ve diğer bütün madenler gibi yeryüzüne yerleştirilmiş olan demir madeni söz konusu edilmektedir. Yani bu âyeti tefsir eden ilim adamları, sanayide kullanılan demirin nereden geldiğini ve nasıl oluştuğunu açıklamak üzere değerlendirmeler yapmaktadırlar. Ancak burada üzerinde durulması gereken başka bir husus daha vardır. O da, hava, kara ve su ortamında milyona varan tür çeşitliliğiyle yeryüzündeki bütün canlı organizmaların vücudunda bulunan en mühim maddelerden olan demir iyonu, dünyada hangi izleri takip etmektedir?

Kur’ân’da yağmurun indirilmesini anlatmak için kullanılan inzâl lafzının demirin indirilmesi için de kullanılması, dikkatimizi bu yöne çekmektedir. Zira yağmurun gökten indirilmesi ifade edilirken bir kısım âyetlerde *tenzîl*, çoğunlukla ise *inzâl* lafzı kullanılmaktadır.⁹⁸ Bu bakımdan Hadîd sûresinin 25. âyetinde demirin de tıpkı Kur’ân’ın ve yağmurun inzâl edildiği gibi inzâl edildiğinin buyrulması pek çok çağrışıma sahiptir ve bu ifadenin alternatif anlamlarının ve üzerinde durulması gereken başka yorumlarının da olabileceği intibahı vermektedir.

96 Süleyman Gezer, “Enzalnâ el-Hadîd” (el-Hadîd 57/25) İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 10, 2006/2, s. 108-109.

97 Salih Şeref Duran, *Hayatın Sesi Fotosentez Mucizesi*, İzmir: Altın Burç Yayınları, 2010, s. 196.

98 Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cemü'l-müfrehes*, s. 694-698.

Son dönemde yapılan bazı araştırmalar, “hadîdin inzâli”ne yani demirin gökten indirilmesine ışık tutucu mahiyettedir. Canlılar için ihtiyaç duyulan demirin nereden ve nasıl geldiğini tesbit etmek için yapılan çalışmalar, çöl kumu ile demir arasında bir bağlantının olup olmadığını araştırmış, bunun neticesinde demirin, suda yaşayan, hareketi, suyun hareketlerine ve akıntıya bağlı olan mikroskobik tek hücreli bitkiler (fitoplanktonlar) üzerinde var olan etkisini anlamaya yoğunlaşmıştır. Büyük Sahra üzerindeki meteorolojik şartlar sebebiyle, yılın belli dönemlerinde, ortalama 10–15 defa atmosfere kalkan toz, havada uzun süreli bir taşınma sürecine girer. Havalanmak için en uygun büyüklüğe erişmiş tozların içerisinde bulunan, yeryüzündeki bitki ve hayvanların vücudundaki en hayati maddelerden biri olan ve normal şartlarda çözünmesi oldukça güç olan demir, normalde canlı vücudunda kullanılmayan +3 değerlikli iyon halindedir. Karalardan kaldırılan toz, su buharından müteşekkil bulutla şayet gündüz vaktinde buluşmuş ise, hayret verici reaksiyonlar zinciri içerisinde basamak basamak işlenir. Güneşten gelen yüksek enerjili ışınlar yeryüzünden havalandırılan tozların pişirildiği atmosferin alt tabakasına ulaşıp bazı reaksiyonlara sebep olur. Henüz tam anlaşılamayan mükemmel bir reaksiyon zinciri neticesinde +3 değerlikli demir iyonu, canlılar için kullanılabilir vaziyet olan +2 demire indirgenir. Hava hareketinin devamı süresince de kum tanecikleri içerisindeki demir, geceleri tekrar +3 değerlikli haline geri döndürölür. Bulut içerisinde çözünen ve fitoplanktonların ihtiyaç duyduğu demir, gündüz indirgenmiş vaziyette yağışla birlikte denize inmiş ise, bu bölgede mikroskobik yeşil bitkilerin (algler) aşırı çoğalmalarına sebep olmaktadır.⁹⁹

Bu hususu açacak olursak, son zamanlarda yapılan yoğun araştırmalarla periyodik cetvelde Fe olarak temsil edilen demirin adeta ayak izleri takip edilmeye çalışılmış ve ortaya konan neticeler bilim adamlarını hayli şaşırtmıştır. *Science Magazine* dergisinde yayımlanan bir makale bu konuyu çerçevesiyle ele alan bir özet mahiyetindedir. Bu çalışmaya göre yeryüzünde cereyan eden her bir sistem bir diğerinden ayrı olmaksızın birbiri içinde, birbirini destekleyen ve tetikleyen bir tarzda işletilmektedir. Apayrı parçaların iç içe geçmiş girift bağlarla birbirine bağlı olduğu, yapılan bir etkiden çok yönlü ve farklı tepkiler doğmasına sebep olan hassas eşikleriyle mûcizevî bir komplekslik vaziyetinde karakterize edilen bu sistemler yumağına kısaca “Yeryüzü Sistemi” denmektedir. Bu mûcizevî sistemin bir parçası da demir devridaimidir. Bu devridaim içerisinde demir içeren zemin tozlarının karalardan atmosfere, oradan da okyanuslara taşınmasıyla su hayatının kimyası bir anda büyük bir değişime uğratılır, düzenlenir ve dolayısıyla bu durum

99 Duran, *Hayatın Sesi*, s. 187-188.

geri besleme etkisiyle atmosfere tesir eder ve iklimin değişmesine sebep olur. Okyanus ve kara hayatı birbirinden tamamen farklı organizmalar içermesine rağmen birbirlerini doğrudan etkilemektedir. Okyanuslar için gereken başlıca demir tedariki, temelde tortular şeklinde taşınan global ulaşım ağları olarak var edilmiş nehirler yoluyla karşılanır. Ancak, akarsu ve buzul nehirlerindeki demir partikülleri, kıta sahanlığından öteye boşalan nehirler hariç, genellikle nehirlerin kıyıya yakın bölgesinde birikir. Hidrotermal girdiler ise, okyanus derinliklerinde hızla çökeltilir. Bu sebeple, dışarıdan okyanus yüzeyine taşınan başlıca önemli demir girişi, rüzgârın özellikle büyük kum çöllerinden taşıdığı tozla sağlanır.¹⁰⁰

Bu araştırmada konuyla ilgili vurgulanan hususlardan birisi de şudur: Çöllerden okyanuslara, oradan atmosfere uzanan çizgide demirin geçtiği basamaklar tek tek incelenmektedir. Tesbitlere göre atmosfere yükselen çöl tozu, ortalama büyüklüğü 2 mm olan taneciklerdir. Bu parçacıkların atmosferde asılı kalma ömrü, büyüklüklerine göre birkaç saatten birkaç haftaya kadar sürer. Bu süre zarfında binlerce kilometre uzunlukta bir alana yayılabilir, böylece bir gün içinde şiddetli ve değişken yoğunlukta bir toz yağışı meydana gelebilir. Tozun meydana gelmesi, atmosferde yükseltilmesi, taşınması ve okyanuslara indirilmesi, rüzgâr hızının ve kaldırma gücünün düzenlenmesi bağrında birçok hikmeti gizlemektedir. Atmosferde genellikle birkaç kilometrelik bir yükseklikte taşınan toz, yağmurla yeryüzüne indirilir. Çalışmalar, tozun taşınmasının %30 ile 95'inin yağmurla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.¹⁰¹

Dünya çöllerinden ve toz üretilen kara parçalarından taşınan demir ve değişik mineraller itibariyle zengin zerreciklerle okyanus canlılığının hem gıda ihtiyacı karşılanmakta hem de popülasyon kontrol edilmektedir.¹⁰² Sahra tozlarının etkisi üzerinde çalışmaları olan Türk bilim adamı Cemal Saydam da sahra kökenli tozların doğanın neredeyse tüm canlılarınınca anında kullanılan indirgenmiş demir sunabildiğini ifade etmektedir. O, bu konudaki görüşlerini özetle şöyle aktarmaktadır: Hamsiler üzerinde yapılan araştırmaların neticesinde hamsi yumurtalarının hayatta kalma oranıyla deniz suyu sıcaklığı arasında doğal bir ilişki olduğu kabul edile gelmiştir. Bu ufacık canlı yumurtadan çıkınca ne yiyecek sorusunun cevabı, sahra kökenli tozların gündüz vakti yağmurla denize inmesi halinde deniz ortamında bu tozla yüklü gündüz yağmurlarının deniz suyuna girmesini izleyen ilk iki

100 T. D. Jickells v.dğr., "Global Iron Connections Between Desert Dust, Ocean Biogeochemistry and Climate", *Science*, vol. 38/1, April 2005, s. 67-68.

101 Jickells, "Global Iron Connections Between Desert Dust, Ocean Biogeochemistry and Climate", s. 68-69.

102 Duran, *Hayatın Sesi*, s. 200.

günde olgunluğa erişen ve hamsi larvalarının çok daha iyi beslenmesini sağlayan *Ehux* adlı alglerin çoğalmasına sebep oldukları bilinmektedir.¹⁰³

Buna göre insan hayatının varlığının devamı için vazgeçilmez bir nimet olan demir, demir devridaimi denilen bu sistem içerisinde büyük fırtınalarla çöllerden kaldırılan tozlarla birlikte gökyüzüne çıkmakta, daha sonra yağmurlarla birlikte yeryüzüne indirilmekte yani *inzâl* edilmektedir. Söz konusu âyette “demirin indirilmesi”, geleneksel telakkinin yanında, demirin belli dönemlerde yağmurla birlikte bir ölçü dâhilinde indirilmekte ve bu şekilde hayatın akışının kontrol edilmekte olduğu şeklinde anlaşılabilir. Kur’ân’da yağmurun indirilişini ifade etmek üzere kullanılan *inzâl* kavramının demirin indirilişini anlatmak için de kullanılması, bize bu hususları düşündürmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada ilk olarak Kur’ân’da müstakil bir sûreye neden “Hadîd/Demir” adının verildiği üzerinde durulmuştur. Kur’ân sûreleri içinde adını bir sûreye veren tek maden olan demirin insan hayatındaki yeri ve faydaları üzerinde durmaya gayret edilmiştir. Görüldüğü gibi pek çok ilim adamı da demirin insan hayatı için temel bir madde olduğunu belirtmiş, faydaları üzerinde durmuş, dünyada demir kadar iş gören başka bir maden olmadığını beyan etmiştir.

Cenâb-ı Allah hikmet ve merhametinin bir neticesi olarak tüm varlıkların yaşam açısından neye ihtiyaçları varsa onu bu dünyada buldurmuştur. Madenler içerisinde de en çok gereksinim duyulan şey demir olduğundan olsa gerek bizim ihtiyaçlarımızı bizden daha iyi bilen Rabbimiz, en çok muhtaç olduğumuz havayı ve suyu çok yarattığı gibi bu dünyada bolca demir yaratmıştır. Çünkü demir, medeniyet ve sanayinin merkezi konumundadır. İnsanların bu dünyada rahat bir hayat yaşamaları için gerekli olan teknolojik eşyaların yapımı da demirden olmaktadır.

Sûrenin 25. âyetinde hem bir güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin bir nimet olarak yaratıldığından söz edilmesi, insanlığı demir madenlerini işlemeye ve demir üretimine teşvik etmekte, demirden yararlanmamız gerektiğini bize göstermiştir. Ayrıca demirin ve maddî gücün önemine işaret eden sûrenin “Hadîd” ismi, bir toplumun, bu güçlü madeni kullanarak ilerleme kaydedebileceğine delalet etmektedir. Kuşkusuz milletlerin canlanıp ilerlemesi, maddî güçle mümkün olmaktadır. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve ciddi bir ilerleme kaydetmiş toplumların demirden ve mamullerinden çokça istifade ettikleri görülmektedir.

103 Cemal Saydam, “Hamsi Akli”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Haziran 1997, s. 68-74.

Demirin zikredilmesiyle İslâm hakikatini yayıp onu savunmanın maddî kuvvet gerektirdiğine dikkat çekilmektedir. Zira bu maden, hem barış hem de savaş ortamında gücün sembolüdür. Demir kelimesi, dine ve İslâm topraklarına saldırıda bulunan ve dünyada İslâm'ın yayılmasına engel olanlara karşı koymak için onda caydırıcı bir güç olduğuna işaret etmektedir. Hadîd ismi, demir ve ondan yapılan silahtan yararlanmamız gerektiğini göstermektedir ki bu dinin ancak savaşa tam bir hazırlık içinde bulunmakla ayakta durabilmesi mümkün olacaktır. Çünkü savaşa hazırlıklı olmak, savaşın çıkmasını önleyici bir unsurdur.

Bu çalışmada ikinci olarak sûrenin 25. âyetinde geçen “demirin indirilmesi” ifadesi ile neyin kastedildiği ele alınmaktadır. Klasik ve modern pek çok tefsirde bu âyet tefsir edilirken “enzele” fiilinin anlamları üzerinde durulduğu görülmektedir. Müfessirlerin çoğu bu fiile “yarattı, var etti, hazır hale getirdi ve kullanabilme yeteneğini verdi” anlamı vermektedir. Tefsirlerin az bir kısmında ve Türkçe yapılan meâllerde ise bu fiile “indirdi” mânası verilmiştir. Bu sebeple bizde yağmurun indirilmesi gibi demirin de gökyüzünden indirilmiş olabileceği izlenimi hâsıl olmuştur.

Çalışmamızın neticesinde ulaştığımız sonuca göre enzelne'l-hadîd ifadesi ile iki husus kastedilmiş olabilir. Birincisi, sanayide kullanılan ve yer altından çıkarılan demir madenin ilk olarak indirilmesi, ikincisi ise canlılar için önemli bir madde olan iyonik çaptaki demirin indirilmesidir.

Görüleceği gibi tefsirlerde indirildiği anlatılan demir, sanayide kullanılan demir madenidir. Bu yazımızda ele aldığımız demir ise sanayide kullanılan demirin yanında kandaki kırmızı rengin de sebebi ve canlı hayatı için pek çok faydası bulunan kimyevî bir madde olan demirdir. Son dönemde yapılan bazı araştırmalar da “hadîdin inzâlî”ni yani demirin yağmur gibi gökten indirildiğini izah eder bir mahiyet arz etmektedir.

Şöyle ki demirin nereden ve nasıl geldiğini tesbit etmek için yapılan çalışmalar, çöl kumu ile demir arasında bir bağlantının olup olmadığını araştırmış ve demir devridaimi denilen bir sistemin varlığını keşfetmiştir. Buna göre rüzgârlar sayesinde Sahra Çölü vb. çöllerden okyanuslara taşınan, oradan atmosfere yükselen ve bünyesinde demir barındıran çöl tozu, birkaç saatten birkaç haftaya kadar süre orada kalır ve bu süre zarfında binlerce kilometre uzunlukta bir alana yayılabilir. Atmosferde genellikle birkaç kilometrelik bir yükseklikte taşınan toz, yağmurla yeryüzüne iner. Böylece canlılar için ihtiyaç duyulan ve canlı hücrelerinde kullanılan, iyonik çapta yani atomik boyutlardaki demir, her sene belli dönemlerde yağmurla yeryüzüne indirilmiş olur.

Amacımız ilmî tefsir yapmak değildir. İlim adamlarını belli bir noktada sınırlamadan farklı ve alternatif neticeler üzerine düşündürme, temel esaslara aykırı olmadığı müddetçe, yeni ilmî inkişafın oluşmasına vesile olabilir. Bu bakımdan bizim yapmaya çalıştığımız, “demirin indirilmesi” ifadesi için bilinen anlayışın dışında bir anlam genişlemesi sağlanabilir mi sorusunun izini takip etmek, yeni ufuklar ve tefekkür tabloları açılmasına katkı sağlayabilmektir. Buna göre Kur’ân’da yağmurun indirilmesini anlatmak için kullanılan “inzâl” lafzının demir için de kullanılması, rüzgârın çöl tozlarıyla gökyüzüne çıkardığı demirin yağmurla yeryüzüne indirilmesine bir işaret olabilir.

Bütün canlıların var olabilmesi ve hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli besin ve oksijen fotosentez olayı sırasında elde edilir. Bitkiler tarafından dışarı verilen oksijenin hayvanlar tarafından kirletilen havayı temizlediği gerçeğinden hareketle insanlar için de olmazsa olmaz bir unsur olan oksijenin teşekkülünü, yeşil bitkilerle ortaya konulan fotosentez kanununa bağlayan Hz. Allah’ın, demirin yeryüzüne indirilmesini konuda ifade edilen demir devridaimi sistemi içerisinde kanunlaştırmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

Kur’ân-ı Kerîm, h. 621, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdayi Efendi, nr. 00020; h. 628, Ahmed b. Abdüsselam b. Süleyman Zahidi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdayi Efendi, nr. 00013; h. 674, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 06404; h. 688, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 00005; h. 730, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 04851; h. 787, Halil et-Tebrizi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa, nr. 00001; h. 820, Muhammed b. Muhammed, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00237; h. 903, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 00002; h. 914, Derviş Hasan b. İlyas, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 00001; h. 959, İbrahim b. Derviş el-Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, nr. 00002; h. 990, Keykubat b. H. Ali el-Cüveyni, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00133; h. 1070, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00131; h. 1094, Ömer b. Ali, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari, nr. 00002; h. 1129, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 02905; h. 1155, Ahmed b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00096; h. 1186, Süleymaniye Kütüphanesi, Muğla Molla Mustafa Efendi, nr. 00004; h. 1234, Muhammed Ali Nuri, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00257; h. 1264, İbrahim Hüdayi, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 00132; h. 1284, Hafız Muhammed Sabit, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 00798; h. 1312, el-Hac Ali b. Hüseyin, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 01536, h. 1337, Mehmed Şevki Safranbolevi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 04955.

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dârü'l-hadîs, 1364/1945.
- Adevî, Muhammed b. Yûsuf, *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd*, Maskat: Vizaretü't-türâsi'l-kavmi ve's-sekâfe, 1401/1980-1411/1991.
- Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'm Çağdaş Tefsiri*, y.y.: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Başaran, Selman, "Hadislerin Işığında Sahabe İsimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 3, 1991.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: İşaret/Bayraklı Yayınları, 2001-2007.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003.
- Bikâî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Kahire: Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri*, İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî, İstanbul: Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Bulak: el-Matbaatü'l-kübra'l-Emîriyye, 1311/1893.
- Câbirî, Seyf b. Râşid, *Esmâü's-süveiri'l-Kur'âniyye delâlat ve işârât*, y.y.: ys. 1423/2002.
- Cevherî, Tantâvî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı, 1351.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed, *Kâmüsü'l-Kur'an Islâhu'l-vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Abdülazîz Seyyidü'l-Ehl), Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 4. Baskı, 1983.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Fevâz Ahmed Zümerli, Hâlid es-Sebi' el-Alemî), Karaçi: Kadîmî kütübhâne, ts.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.
- Duran, Salih Şeref, *Hayatın Sesi Fotosentez Mucizesi*, İzmir: Altın Burç Yayınları, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-u Ebî Dâvûd*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli), Dımaşk: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsîrü'l-bahri'l-muhîd*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1413/1993.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed İmâdî, *İrşadü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, ts.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 6. Baskı, 1425/2004.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitabi'l-azîz*, (thk. Muhammed Ali el-Buhâr), Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Gezer, Süleyman, "Enzalnâ el-Hadîd" (el-Hadîd 57/25) İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 10, 2006/2.

- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422/2002.
- Hererî, Muhammedü'l-Emîn b. Abdullah el-Uremmî el-Alevî, *Tefsîru hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân fi ravabî ulûmi'l-Kur'ân*, (İşrâf ve mürâcaa: Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin el-Mehdî), Beyrut: Dâru tavki'n-necât, 1421/2001.
- Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-vâzih*, Zekâzîk: Darü't-tefsîr li't-tab' ve'n-neşr, 10. Baskı, 1412/1992.
- Işık, Emin, "Hadîd Sûresi", *DİA*, İstanbul 1997.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (thk. Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422/2001.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), Kahire: Darü'l-maârif, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Baskı, 1404/1984.
- _____, *Fünûnü'l-efnân fi uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddin Itr), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408/1987.
- İslamoğlu, Mustafa, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 12. Baskı, 2011.
- Jickells, T. D. v.dğr., "Global Iron Connections Between Desert Dust, Ocean Biogeochemistry and Climate", *Science*, vol. 38/1, April 2005.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen el-Hemedânî, *Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-matâ'in*, Beyrut: Dârü'n-nehdati'l-hadîse, ts.
- Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- Kinnûcî, Ebü't-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyin, *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1412/1992.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1427/2006.
- Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, Kahire: Dârü's-şürûk, 32. bs., 1423/2003.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsiri'l-Mâverdî*, (Râcaa ve Ta'lik: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1992.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Fî rihâbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye, 1400/1980.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Hasan Abdulmün'im Şelebî), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Nesefî, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İstanbul: Eda Neşriyat, 1991.

- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Mu'cemü müfredâti elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Râzî, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî: et-Tefsîru'l-kebîr Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1401/1981.
- Saydam, Cemal, "Hamsi Aklı", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Haziran 1997.
- Sehâvî, Alemüddin Ali b. Muhammed, *Cemâlû'l-kurrâ' ve kemâlû'l-ikrâ'*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mekke: Mektebetü't-türâs, 1408/1987.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *et-Tahbîr fî ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdülkadir Ferid), Riyad: Dârü'l-ulûm, 1402/1982.
- _____, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2. bs., 1427/2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), y.y.: Dârü'l-vefâ, 1994.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Kum: Müessesetü'l-matbûati'l-İsmâiliyye, 2. bs., 1394/1974.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Dâru hicr, 1422/2001.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'l-i'lâm li'l-matbû'a, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ, *el-Câmi'u'l-kebîr*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1416/1996.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî), Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Vehbi, Konyalı Mehmed, *Ahkâm-ı Kur'âniye (Kur'ân'dan Hayata Yansımalar)*, (Sadeleşiren: Muhittin Akgül), İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Azim dağıtım, ts.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Baskı, 1996.
- _____, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Işık Yayınları, 2002.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seri, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer Cârullah, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidit'tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Riyad: Mektebetü'l-ubeykân, 1418/1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Abdulkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-fikr, 1426/2005.
- Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-'akîde ve's-şerî'a ve'l-minhec*, Beyrut: Dârü'l-fikri'l-mü'âsir, Beyrut 1411/1991.